

ВИМОГИ, ЯКІ ПРЕД'ЯВЛЯЮТЬСЯ ДО ОСОБИ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ДУДИЧ Андрій Васильович - здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.12; 343.148; 343.16

В статті досліджуються вимоги, котрі пред'являються к судовому експерту як учаснику уголовного судопроизводства и котрыє следует разделять на общеправовые и процессуальные. Автор указывает, что общеправовые требования, котрыє пред'являються к лицу судебного эксперта предусмотренные ст.ст. 10-11 Закона Украины «О судебной экспертизе», а процессуальные требования предусмотрены нормами процессуального закона.

Ключові слова: експерт, учасник кримінального провадження, загально правові вимоги, процесуальні вимоги, професійна діяльність експерта.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Діяльність судового експерта як учасника кримінального провадження повинна розглядатися у взаємозв'язку її процесуальних, гносеологічних та професійних елементів. З одного боку, порядок дій та сукупність заходів, які здійснюються судовим експертом при проведенні експертизи та дачі висновку, виступають структурним елементом кримінально-процесуальної та судово-експертної діяльності. З іншого – проведення експертного дослідження та дача висновку виступають елементами пізнавальної діяльності, а по відношенню до працівників судово-експертних установ ще й професійною діяльністю судового експерта.

Актуальність розробки системи критеріїв добору, підготовки і супроводження про-

фесійної діяльності експертів обумовлена, у першу чергу, концептуальним значенням єдності особи експерта та його діяльності. Результат роботи експерта визначається успішністю його професійної діяльності. Успішність результату діяльності залежить як від кваліфікації експерта, так і від його особистих якостей, ступеня їх розвитку та управління ними [1, с.80].

Основою дослідження професійно важливих якостей експерта є розгляд тих структурних особливостей, які властиві особі, у зв'язку із зайняттям нею експертною діяльністю [2, с.18]. Однак характер діяльності судового експерта суттєво відрізняється від такої ж діяльності слідчого, судді, прокурора, адвоката. Хоча між ними існує певна подібність у загальних рисах як суспільнокорисної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

До питання дослідження вимог, які ставляться до особи судового експерта зверталися такі науковці, як Ю.П. Аленін, В.Д. Басай, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.Ю. Коновалова, Н.І. Клименко, В.Т. Нор, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, В.М. Шерстюк, М.Є. Шумило та інші. Однак, певного комплексного дослідження вимог, які пред'являються до судового експерта в науці кримінального процесу та науці про судово-експертну діяльність відсутні та досі не отримали належного наукового опрацювання.

**Постановка завдання
(формулювання цілей статті)**

У такому випадку, в даному дослідженні в якості постановки завдання виступає необхідність дослідження вимог, які пред'являються до особи судового експерта як учасника кримінального провадження.

**Виклад основного
матеріалу дослідження**

У такому випадку, при з'ясуванні вимог, які пред'являються до особи судового експерта як учасника кримінального провадження та суб'єкта судово-експертної діяльності варто звернути увагу на аналіз процесуального законодавства.

У ч. 1 ст. 69 КПК України зазначається, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [3].

А у відповідності до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу», судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. Також до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах МЮ України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спе-

ціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу» [4].

Виходячи із аналізу норм КПК України та Закону України «Про судову експертизу» можна виділити наступну сукупність професійних та процесуальних вимог, які пред'являються до особи судового експерта у зв'язку із залученням його до кримінального провадження.

1) Судовий експерт повинен володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями з тим, щоб надати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і які стосуються сфери його знань (ч. 1 ст. 69 КПК України та ч. 1 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»). У даних нормах йдеться про те, що судовий експерт повинен бути компетентним у певній галузі спеціальних знань. Це означає, що, обираючи експерта, сторони кримінального провадження, а також суд повинні з'ясувати його компетенцію, зокрема те, в якій галузі спеціальних знань він виступає фахівцем [5, с.96]. Крім того, у п. 6-7 Кодексу честі експерта, схваленого діловою нарадою Ради Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) від 28 травня 2005 р. зазначається, що працівники судово-експертної установи повинні: знати межі своєї компетенції та надавати експертні висновки та показання тільки в цих межах; та відмовитися від виконання роботи, якщо вона не входить до сфери їх компетенції або вони не мають необхідних засобів чи обладнання [6].

Дотримання професійної етики судового експерта та вимога володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями з тим, щоб надати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і які стосуються сфери його знань, досить тісно між собою взаємопов'язані. На наш погляд, таку норму варто передбачити у Законі України «Про судову експертизу», оскільки професійна етика судового експерта ґрунтується на виконанні ним своїх професійних обов'язків, який кореспондує норми моралі та його поведінки при виконанні таких обов'язків. Як зазначає В.М. Шерстюк, професійна етика судового експерта ґрунтується також на понятті

професійної честі, що відображає моральні норми, спрямовані на реалізацію в поведінці загальних засад судово-експертної діяльності, моральних вимог до цієї діяльності та моральних критеріїв реалізації цих вимог [7, с.125].

Отже, з розробленням та прийняттям Кодексу етики судового експерта буде зроблено важливий крок у напрямку вдосконалення як судово-експертної діяльності загалом, так і її етичних основ зокрема.

Відповідно до КПК України та Закону України «Про судову експертизу» як державний, і недержавний (приватний) експерти за своїм процесуальним статусом виступають рівнозначними учасниками кримінального провадження. Адже, як зазначає Н.І. Клименко, неприпустимо тільки на підставі того, що експерт є співробітником державної експертної установи, вважати його більш компетентним при вирішенні експертних завдань, а висновок, сформований ним, завідомо більш достовірним і однозначно допустимим [8, с.19-20].

II) Судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу» (ч. 2-3 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»).

Отже, судовий експерт повинен бути кваліфікованим фахівцем, тобто існує відповідна кваліфікація судового експерта.

Як зазначають Ю.М. Грошевий, В.Ю. Коновалова, В.Ю. Шепітько, М.Л. Цимбал та інші науковці, досить поширеним є погляд, що професійний рівень судового експерта забезпечується завдяки наявності у нього певної суми спеціальних знань в окремій галузі науки, техніки чи ремесла та досвідом практичної роботи за фахом [9, с. 23]. До того ж, у Довіднику кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, який затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 19.01.2012 р. № 611/5, кваліфікація «Судовий експерт» віднесена до розділу «Профе-

сіонали», у якому закріплені його завдання, обов'язки та кваліфікаційні вимоги до посад «головний судовий експерт», «провідний судовий експерт», «старший судовий експерт» та «судовий експерт». Так, для посади «Судовий експерт» передбачені такі кваліфікаційні вимоги: повна вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, магістра відповідного напрямку підготовки та стаж роботи за фахом не менше 1 року [10].

Таким чином, кваліфікацією судового експерта є сукупність теоретичних знань та практичних навичок і умінь особи, необхідний для самостійного проведення експертиз за відповідною експертною спеціальністю, що встановлюється шляхом її атестації в порядку, визначеному законом.

Із кваліфікацією судового експерта нерозривно пов'язана його атестація, оскільки саме за її результатами судовий експерт отримує відповідну кваліфікацію.

Метою атестації судового експерта є забезпечення належного професійного рівня керівних працівників та фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної та методичної бази судової експертизи [11]. У залежності від спеціалізації та рівня підготовки судовим експертам присвоюють відповідну кваліфікацію судового експерта з дозволом проведення певного виду експертиз та кваліфікаційний клас.

Порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів визначається міністерствами і відомствами, до системи яких входять спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи. Так, на виконання вимог ст.ст. 9-10 та 16 Закону України «Про судову експертизу»: а) наказами Міністерства юстиції затверджені Порядок присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (№ 3660/5 від 30.12.2011 р.), Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах (№

3505/5 від 12.12.2011 р.) та Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів (№ 2083/5 від 09.12.2014 р.); б) наказами МВС України затверджені Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС України та атестацію судових експертів Експертної служби МВС України (№ 923 від 15.12.2011 р.) та Про вдосконалення порядку обліку атестованих судових експертів Експертної служби МВС України (№ 333 від 15.06.2011 р.); в) Наказом Адміністрації ДПС України затверджене Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України (№ 891 від 23.11.2010 р.); г) Наказом МОЗ України затверджене Положення про експертно-кваліфікаційні комісії бюро судово-медичної експертизи (№ 52 від 18.02.1997 р.).

Така відомча різноманітність порядку проведення атестації вказує на відсутність у нашій країні єдиної та незалежної системи судово-експертних установ. Дану проблему, як і багато інших, вирішило б створення незалежної судово-експертної інституції, яка могла б уніфікувати процес атестації судових експертів. В такому випадку, з метою забезпечення уніфікованого підходу до підготовки судових експертів варто усунути прогалини та розбіжності, які існують у цій сфері у державних спеціалізованих установах судових експертиз та у експертних відомчих службах.

У той же час, не слід змішувати поняття процесуального статусу судового експерта з поняттям професії, спеціальності чи посади «судовий експерт». Адже посади «судовий експерт» не може бути, рівно як не може бути таких професій, спеціальностей чи посад як «свідок», «потерпілий», «підозрюваний», «обвинувачений» тощо. З огляду на це вимоги, які висуває до експертів ч. 2-3 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» вбачаються цілком виправданими та обґрунтованими.

III) Судовий експерт повинен за результатами атестації та кваліфікації бути внесений до Державного реєстру атестованих судових експертів (ст. 9 Закону України

«Про судову експертизу»), ведення якого покладається на МЮ України. Особа або орган, які призначили судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, а у випадках, передбачених ч. 4 ст. 7 Закону цього Закону України «Про судову експертизу», – іншим фахівцям з відповідних галузей знань [4].

Судові експерти державних спеціалізованих установ включаються до Реєстру за поданням керівників цих установ. А судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, включаються до Реєстру на підставі заяви судового експерта. До Реєстру вносяться такі відомості: прізвище, ім'я, по батькові судового експерта; найменування ЕКК або Атестаційної комісії, дата і номер її рішення або дата та номер наказу; номер та строк дії свідоцтва або документа, що підтверджує наявність кваліфікації судового експерта (якщо видачу свідоцтва не передбачено, вноситься відповідний запис); вид експертизи, експертна спеціальність; місце роботи, місцезнаходження та телефон судового експерта [12].

IV) Судовий експерт повинен володіти дієздатністю (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»). Можна погодитися із думкою Ж.В. Васильєвої-Шаламової з приводу того, що доцільність закріплення законодавцем вимоги щодо дієздатності експерта викликає сумніви. По-перше, недієздатна особа в будь-якому разі не може бути суб'єктом процесуальних правовідносин, і це очевидно. По-друге, відповідно до п. 5.11 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів визнання судового експерта недієздатним є підставою скасування свідоцтва про присвоєння йому кваліфікації і, відповідно, виключення з Державного реєстру атестованих судових експертів. Навіщо суду окремо перевіряти дієздатність експерта, якщо достатньо перевірити його внесення до Реєстру [5, с.97; 13]. Таким чином, вжиття судом щодо кожного експерта заходів для перевірки його дієздатності не має жодного практичного значення.

В) Судовий експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості.

Відповідно до п. 12 Глави VI. «Порядок розгляду питань дисциплінарної відповідальності судових експертів» Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, позбавлення кваліфікації судового експерта може мати місце внаслідок учинення судовим експертом грубого порушення, що призвело до втрати довіри до нього, чи декількох порушень, які мають систематичний характер [13].

За надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а також за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, експерт несе кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством [14]. Можна погодитися із думкою Ж.В. Васильєвої-Шаламової з приводу того, що експертом не може бути особа, яка вчинила злочини, пов'язані безпосередньо з професійною експертною діяльністю, оскільки в такому випадку виникають сумніви в її компетентності або достовірності можливих висновків, бездіяльності чи відмові без поважних причин від виконання покладених на експерта обов'язків, а також пов'язані зі зловживанням своїм професійним чи службовим становищем [5, с.97]. Відповідно експертом не може бути особа, яку засуджено за злочини, передбачені ст. ст. 384, 385 Кримінального кодексу України, адже виникають сумніви з приводу його професійності та дотримання етичних норм. Крім того, у відповідності до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» судовий експерт

відноситься до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення [15].

З огляду на це, пропонуємо внести наступні зміни до ст. 11 Закону України «Про судову експертизу» та викласти її в наступній редакції: «Судовим експертом не може бути особа, засуджена за надання завідомо неправдивого висновку, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, за розголошення даних, що стали йому відомі під час проведення експертизи, а також за вчинення корупційного правопорушення, за яке настає кримінальна відповідальність, в тому числі і тоді, коли судимість за ці злочини у неї знята або погашена».

Таким чином, ми дослідили вимоги до особи судового експерта, які передбачені ст.ст. 10-11 Законом України «Про судову експертизу». Тим більше, що норми відносно осіб, які можуть бути судовими експертами (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу») та осіб, які не можуть бути судовими експертами (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»), формують загальноправові вимоги, які ставляться до особи судового експерта. У той же час, варто звернути увагу на певні процесуальні випадки, коли судовий експерт не може бути учасником кримінального провадження. Адже норми кримінально-процесуального закону теж закріплюють відповідні вимоги до особи судового експерта.

Враховуючи той факт, що судовий експерт виступає самостійним учасником кримінального провадження, він належить до осіб, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні та сприяє здійсненню правосуддя, ознакою яких є відсутність юридичної заінтересованості у результатах справи. З огляду на це, згідно з нормами кримінально-процесуального закону, не можуть бути судовими експертами: а) особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України); б) особи, які вже проводили ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються в цьому провадженні (ст. 79 КПК України); в) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у

кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України):- 1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; 2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач; 3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості [3].

На думку В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора та М.Є. Шумила, законодавець мав би зазначити тут один виняток, який стосується випадків повторної експертизи, проведення якої доручається, на відміну від додаткової, іншому експерту (іншим експертам) [16, с.202-203]. З даною позицією науковців слід погодитися, адже, як зазначається у п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. №8, повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав обвинуваченого чи інших осіб. В ухвалі (постанові) про призначення повторної експертизи зазначаються обставини, які викликають сумніви у правильності попереднього висновку експерта. Проведення повторної експертизи може бути доручено тільки іншому експертові [17]. За наявності цих обставин експерт має заявити самовідвід або ж йому може бути заявлено відвід.

Висновки з даного дослідження

Таким чином, вимоги до судового експерта як учасника кримінального провадження варто поділяти на загальноправові та процесуальні. Загальноправові вимоги до особи судового експерта передбачені ст.ст. 10-11 Законом України «Про судову експертизу» та до них відносяться: 1) наявність необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань; 2) судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу» (ч. 2-3 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»); 3) судовий експерт повинен володіти дієздатністю (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу»); 4) судовий експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (ст. 11 Закону України «Про судову експертизу», п. 5.11 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів).

Процесуальні вимоги до особи судового експерта передбачені нормами процесуального закону (ГПК України, КАС України, КПК України, ЦПК України). З огляду на це, згідно з нормами кримінально-процесуального закону, не можуть бути судовими експертами: а) особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України); б) особи, які вже проводили ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються в цьому провадженні (ст. 79 КПК України); в) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України).

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються вимоги до судового експерта як учасника кримінального провадження, які варто поділяти на загальноправові та процесуальні. Автор вказує, що загальноправові вимоги, які пред'являються до особи судового експерта передбачені ст.ст. 10-11 Законом України «Про судову експертизу», а процесуальні вимоги передбачені нормами процесуального закону.

Література

1. Кофанов А.В. Теоретичні та практичні аспекти діяльності судових експертів / А.В. Кофанов // Актуальні проблеми експертології: збірник матеріалів круглого столу. – Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2012. – С. 79-86.
2. Джавадов Ф.М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Джавадов Фуад Муса огли. – К., 2000. – 30 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
5. Васильєва-Шаламова Ж.В. Судова експертиза в цивільному процесі: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Жанна Віталіївна Васильєва-Шаламова. – К., 2009. – 212 с.
6. Кодекс честі експерта, схвалений діловою нарадою Ради Європейської мережі криміналістичних наукових установ (ENFSI) від 28 травня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://dnдекс.mvs.gov.ua/?p=155>
7. Шерстюк В.М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Віра Миколаївна Шерстюк. – Х., 2007. – 204 с.
8. Клименко Н. І. Щодо питань про компетенцію судового експерта / Н.І. Клименко // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 2 (14). – С.19-23.
9. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навчально-методичний посібник. – Х.: ТОВ Одисей, 2004. – 448 с.
10. Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, який затверджено Наказом Міністерства юстиції України № 611/5 від 19 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12>
11. Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України № 3660/5 від 30 грудня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12>
12. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України № 492/5 від 29 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12>
13. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України № 2083/5 від 9 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1597-14#n184>
14. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.98 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
16. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
17. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 30 травня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>